

A KISEBBSÉGI AUTONÓMIATERVEK SZAKASZAI KÁRPÁTALJÁN 1989 UTÁN

AUTNOMY FIGHTS OF SUBCARPATHIAN HUNGARIANS AFTER 1989

BAYERNÉ SIPOS MÓNIKA PhD-aspiráns

Interdiszciplináris Doktori Iskola, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

Abstract

The Subcarpathian Hungarian Cultural Association – the first lobby association for the subcarpathian Hungarians – was formed 26th of February 1989. After inception the political representatives of the subcarpathian Hungarians have conceived recommendations of the possible confines of public law on the intergation of Hungarian minority to the Ukrainian state. In my presentation I would like to present the concepts conceived, as well as the changing political context that has reformed the ambitions for autonomy with the interplay of two factors.

On one hand it was each time a provocation when the political environment has changed prosperously in point of autonomy, on the other hand the autonomy – in the ideas of composition and redefinition of a team's or association's identity have appeared.

1. Bevezetés

Tanulmányomban részletesen elemzem a kárpátaljai magyar politikai elit által megfogalmazott önrendelkezési törekvéseket Ukrajna függetlenségének kikiáltásától napjainkig. Célom, hogy bemutassam azt a tarka, sokszínű képet, amely az elképzelésekben megjelent.¹

Az 1989 után a kárpátaljai magyarság politikai képviselői több javaslatot is megfogalmaztak a magyar kisebbség ukrán államba való integrációjának lehetséges közjogi keretéről.

2010 végéig több mint tíz tervezet, javaslat, állásfoglalás látott napvilágot, ezek kidolgozásában pedig világosan elkülönül két szakasz. Az első szakaszt – a kilencvenes évek első felét – gyakorlatilag nem lehet elválasztani a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség programjának alakulásától és a szervezet belső vitáitól.

A második szakasz, mely 2006-ban vette kezdetét, meghatározta a régióban élő magyar kisebbség mindennapjait.

Az eltelt huszonnégy évben szinte nem találunk olyan vezető magyar nemzetiségi politikust vagy a közéletben rendszeresen megszólaló értelmiségit, aki legalább egyszer ne mondott volna véleményt az ügyben. Versengő értelmezések és koncepciók, a legkülönbözőbb hangvételű nyilatkozatok, eltérő taktikai célzatú állásfoglalások láttak napvilágot.

Az autonómiatörekvések legfontosabb dokumentumai azok a törvénytervezetek, amelyek az etnikai vonatkozású autonómia-megoldások intézményesítéséről általánosan vagy konkrétan rendelkeznek.

2. A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség szerepe az autonómia mozgalomban

2.1. A KMKSZ megalakulásának előzményei

1989. január 21-én tartotta alakuló ülését a Kárpátalján élő ukránok szervezete, a Sevcsenko Anyanyelvi Társaság területi csoportja is, ahol a meghívott magyar vendégek kezdeményező csoportba tömörültek, s egy ukrainai magyar anyanyelvi szövetség megalakítását határozták el. A megalakítandó szövetség jogi helyzetének tisztázására két elképzelés született, végül egy harmadik forma valósult meg: a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség.

1988 nyarán a kárpátaljai magyarság képviselői memorandumot juttattak el az SZKP Központi Bizottságához Moszkvába, amelyben – mint Balla Gyula írja –

1. „első ízben fogalmazódott meg a kárpátaljai magyarság részéről az az igény, hogy az ott élő magyar nemzetiség részére autonómiát adjanak, pontosabban hozzanak létre nemzetiségi körzetet Beregszász központtal... A memorandummal kapcsolatban a kárpátaljai magyar értelmiség körében is megoszlottak a vélemények. Némelyek főként amiatt aggódtak, hogy ha létrehoznák a magyar nemzetiségi körzetet, a szórványban élő magyar etnikum számára lehetetlenné válna az anyanyelvi oktatás, művelődés, következésképp felgyorsulna a szórványmagyarság beolvadása.”
2. A második elképzelés egy Csemadok-szerű, az állami struktúra részét jelentő, az állami költségvetésbe illeszkedő kulturális szervezet megalakítása volt. Ezt a változatot támogatta a Szovjet Baráti Társaságok Szövetségének helyi szervezete is azzal a javaslattal, hogy a magyar szövetséget ennek a szervezetnek az égisze alatt hozzák létre.

Szeptemberben először találkoztak egymással a vidék magyarságintézményeinek vezetői. A megbeszélést az Ukrainai Írószövetség magyar csoportja és a József Attila Alkotókörösség hívta össze. A kibővített ülésre eljöttek a régióban már korábban megalakult magyar művelődési és irodalmi központok képviselői.²

Véleménycseréjük célja egy olyan beadvány megfogalmazása, volt, melyben az ukrainai magyar dolgozók művelődési szövetségének létrehozását kezdeményezik. A másik lehetőség egy alulról szerveződő, a hatalomtól szervezetileg, anyagilag, ideológiailag független szövetség létrehozása volt. A többség végül ez utóbbi mellett döntött, s a területi pártbizottsággal egyeztetve a kárpátaljai magyar értelmiségiek elhatározták a Szovjetunióbeli Magyarok Kulturális Szövetségének megalakítását. 1989. február 26-án Ungváron létrejött a kárpátaljai magyarság első átfogó nemzetiségi szervezete Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) néven.

2.2. A Szövetség céljai. Állásfoglalás magyar autonóm körzet megalakításáról

A határon túli magyar közösségek önálló érdekvédelmi szervezetei közül elsőként a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) alakult meg 1989. február 26-án, még a pártállam keretei között, elsősorban kulturális és nem politikai célok elérésére. Az ekkor megfogalmazott Alapítólevelével kimondja:

„A Szövetség célja az Ukrán SZSZK Kárpátontúli területén élő magyar nemzetiség kultúrájának, nemzeti hagyományainak, anyanyelvének megőrzése és ápolása, anyanyelvi művelődésének és oktatásának elősegítése, valamint az e célokkal kapcsolatos érdekek védelme. [...]”³

Az Alapszabályában foglaltaknak megfelelően a Szövetség megalakulásának pillanatától felvállalta a helyi magyarság autonómiatörekvéseinek megjelenítését. Első ízben 1989. szeptember 10-én tárgyalta a Választmány a kérdést, amely heves vitát váltott ki: biztosítható-e, s ha igen, miképpen, hogy a magyar többségű beregszászi járás határain kívül, főleg a szórványban élő magyarságra is kiterjedjenek a területi autonómia által garantált jogok és lehetőségek. Konkrét elképzelések ekkor még nem körvonalazódtak, ugyanakkor a Választmány állásfoglalásában leszögezte, hogy támogatja egy magyar autonóm körzet létrehozását Beregszász központtal.

Az állásfoglalás első pontja szerint: „*A KMKSZ választmánya magáévá teszi a magyar lakosság többségének álláspontját, és célszerűnek ismeri el egy magyar autonóm körzet megalakítását. A körzet központja legyen Beregszász, illetve a Beregszászi járás, de foglalja magába az ungvári, a munkácsi, a nagyszőlősi járás túlnyomórészt magyarlakta falvait és településeit is.*” Ez az állásfoglalás megfogalmazta a szórványban élő magyarság érdekeit is: „*Az autonóm körzet létrejöttével egyidejűleg a területi tanács mellett hozzanak létre nemzetiségi tanácsot, amelynek tagjait a kisebbségben élő nemzetiségek választják meg, számarányuknak megfelelően. E tanács hatáskörébe tartozzon az autonóm körzeten kívül élő magyarok és a területen élő más nemzetiségi kisebbségek problémáinak felügyelete.*” A dokumentumot eljuttatták a terület, a köztársaság és az ország illetékes vezetőihez, de a beadványokra nem érkezett hivatalos válasz.

2.3. Állásfoglalás a kárpátaljai magyarság autonóm jogairól. A kárpátaljai különleges önkormányzatú terület statútumának alapelvei

Nem sokkal a népszavazás előtt a KMKSZ választmánya állásfoglalást adott ki a kárpátaljai magyarság autonóm jogairól, melyben kijelentette:

„*A KMKSZ a kárpátaljai magyarság megfelelő létfeltételeinek biztosítását a kulturális és jóléti-területi önkormányzati rendszer párhuzamos kiépítésén keresztül kívánja biztosítani.[...] A kisebbség jóléti-szociális életkörülményeinek megfelelő szintű biztosítása, valamint a kulturális önkormányzat gazdasági bázisa létrehozása céljából célszerűnek tartja a terület adminisztratív felosztásának olyan irányú megváltoztatását, hogy a zömében magyarlakta falvak egy közigazgatási egységbe kerüljenek, (ezáltal) sikra száll Kárpátalja maximális politikai és gazdasági autonómiájáért.*”⁴

Ebben a légkörben született meg 1990 decemberében „**A kárpátaljai különleges önkormányzatú terület statútumának alapelvei**”⁵ című nem hivatalos dokumentum.

A KMKSZ első kezdeményezése volt ez a tervezet, amely Kárpátaljának különleges önkormányzati státust képzelt el. Az ekkor még előkészítés alatt álló új ukrán alkotmány úgy tűnt, hogy lehetőséget ad a különleges önkormányzatú területek létrehozására, melyeket megilletné a törvénykezdeményezési jog, illetve rendeletek megalkotásának joga. „*Kárpátalja önkormányzata a helyi önkormányzatok, kisebbségi területi és személyi elvű autonómiák rendszerére épül (ez szükségképpen a belső közigazgatási határok megváltoztatását feltételezi).*”⁶

A statútum általános rendelkezéseiben foglalja a Kárpátaljai Különleges Önkormányzatú Terület (KKÖT) létrehozását, a közigazgatási egységek (járások) pontos meghatározásával, és ezen belül Beregszász központtal a Magyar Autonóm Körzetet (MAK), mely a beregszászi járás területe mellett „a munkácsi, ungvári és nagyszőlősi járások azon községeinek és nagyközségeinek területét. A terület lakossága az 1989. évi népszámlálás során legalább 50%-ban magyarnak vallotta magát, illetve a helyi népszavazás döntése alapján a MAK területéhez kíván csatlakozni.”⁷

A Magyar Autonóm Körzet területén a hivatalos nyelv a magyar és az ukrán. Kárpátalján a nyelvhasználatot a később létrehozandó ukrán nyelvtörvény és a kisebbségekről szóló törvények valamint a helyi önkormányzati rendeletek határozzák meg. A KKÖT hatásköréhez tartozik a nemzeti és etnikai kisebbségeket érintő ügyek, az oktatás, a szociális és gazdasági kérdések kezelése, a költségvetési és egyéb bevételi források feletti döntés joga és a helyi önkormányzatok jogkörébe tartozó feladatok.

A területi önkormányzat központi szervei a Területi Közgyűlés, amely négy évre választott képviseleti szerv, és az Önkormányzati Tanács, amelynek tagjait „a járási önkormányzatok és a járási jogú városok (Munkács, Ungvár) önkormányzatainak egy-egy választott képviselője; a Magyar Autonóm Körzet és a Román Önkormányzati Szövetség egy-egy választott képviselője; a kulturális (személyi elvű) autonómiával rendelkező nemzeti és etnikai kisebbségek egy-egy választott képviselője alkotja.”⁸

2.4. A Kárpátaljai Magyar Autonómia (KMA) alapelveiről⁹

1991 januárjában a KMKSZ különbizottsága (Balogh József, Gulácsi Géza, Horkai Sámuel, Milován Sándor, ifj. Sari József) egy új javaslatot fogalmazott meg a Kárpátaljai Magyar Autonómia (KMA) alapelveiről.

A bevezetés megfogalmazza, hogy „A kárpátaljai magyarság megfelelő léthelyzete biztosítását a kisebbségi jogoknak egy olyan rendszerében kívánja érvényesíteni, melynek alapelemei: a nemzetiséghez való tartozás szabad önmeghatározása, a hatalomban való számarányos részvétel, a nyelvhasználat megfelelő rendje és az önkormányzati elv érvényesítése.”¹⁰

A tervezet alkotói úgy vélik, hogy az elképzelt vegyes elvű autonómia kialakításában a személyi elvű önkormányzat időben előbbre való a területi elvvel szemben, mert kisebb ellenállásra számítanak a személyi, mint a területi autonómia tervének meghirdetésével szemben.

A tervezet végén nem összefüggő, halmozott tézisek olvashatók, melyekben többek között olyan elképzelések szerepelnek, hogy a KMA saját szimbólumokkal rendelkezik, a KMA-tagságot külön dokumentum (esetleg bejegyzés a személyi igazolványban) rögzíti, a magyar fiatalok katonai szolgálata csak Kárpátalja területén teljesíthető. Kiemelendő még, hogy „A KMA tagok számára biztosítani kell a kettős állampolgárság lehetőségét.”¹¹

A szövegben többször említett autonómia-státútumot a tervek szerint egy későbbiekben felállítandó jogi- és státútum-bizottság foglalja írásba.

2.5. Javaslatok a kisebbségi törvénytervezet kapcsán

A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség 1991 első felében az ukrán kisebbségi törvénytervezet tartalmával kapcsolatban javaslatokat fogalmazott meg, melyben hangot adott ama meggyőződésének, hogy „a nemzetiségi, illetve etnikai kisebbségek megfelelő létfeltételei az állam, a társadalom és a nyelvország gondoskodása mellett is kizárólag azoknak teljes körű öngazgatása által biztosíthatók.”¹²

A politikai jogok területén a legfontosabb elv a kisebbségek, a hatalmi ágakban való, számarányuk szerinti részvétele, melynek elérése akár pozitív megkülönböztetéssel is végrehajtható. A törvénynek engedélyeznie kell a helyi és országos kisebbségi önkormányzatok létrehozását, biztosítani a kisebbségi területi, illetve személyi elvű önkormányzat létrehozásának jogi feltételeit, és ezeket közhatalmi jogosítványokkal felruházni. „A kisebbségi önkormányzatoknak széles körű autonómiát kell élvezniük. A kisebbségi okta-

tás-nevelés és kultúra kérdéseinek minden vonatkozását azok saját kezébe kell adni. A megfelelő állami intézmények tehát nem hierarchikus fölöttesként, hanem a törvényességi felügyeletet gyakorló hatóságként működjenek.”¹³ A javaslatban szerepel még a nyugati demokráciákban elterjedt ombudsman intézményének kisebbségi szószólóként való létrehozása, akinek bizonyos esetekben a kisebbségeket érintő kérdésekben vétőjoga van.

Az oktatás és a kultúra területén a kisebbségek teljes körű öngazgatására kell törekedni, az oktatási rendszerben a bölcsődétől az egyetemig, a kultúrában színházaktól a könyvtárakon keresztül a hagyományőrző tevékenységekig. A működési költségekre fordított összeg döntő része az állami, területi költségvetés nemzetiségekre jutó, arányos részéből ered, de más bevételek (gyűjtés, alapítványok stb.) is gyarapíthatják a kisebbségi önkormányzat pénzügyi alapját.

Külön kiemeli a törvény az anyaországgal (nyelvországgal) való széleskörű kapcsolat-tartás lehetőségét, melyet az államnak – lehetőségeihez mérten – támogatnia kell.

A KMKSZ 1991. április 28-án lezajló közgyűlésén határozatot fogadott el, amelyben megerősítette szándékát a területi autonómia felállítására. „A KMKSZ II. évi rendes közgyűlésének küldöttei (...) elhatározták, hogy (...) felhatalmazzák az Elnökséget, hogy a Kárpátaljai Autonómia és a szabad gazdasági övezet létrehozásának érdekében alkotmánymódosító javaslattal forduljon Ukrajna kormányához.”¹⁴

2.6. Nyilatkozat Kárpátalja autonóm státusáról

1991. július 14-én Tiszaújlakon a KMKSZ megrendezte a hagyományos II. Rákóczi Ferenc emlékünnepséget, mely egyben tizezer főt megmozgató nagygyűlés is volt. Itt felolvasták és egyhangúlag elfogadták a **Nyilatkozat Kárpátalja autonóm státusáról** című dokumentumot.¹⁵

Ez kimondta: „Mi, a nagygyűlés résztvevői (...), rámutatva a vidék évszázadok során és a II. világháború után kialakult soknemzetiségű összetételének sajátosságára, a vidék népeinek önrendelkezési örök törekvésére; (...) támogatva a Népképviselők Kárpátaljai Területi Tanácsának a szabad vállalkozási övezet vidékünkön való megteremtéséről hozott döntését; (...) figyelembe véve, hogy Kárpátalja jelenlegi státusa korlátozza a vidék őslakosságához tartozó népek és más nemzetiségek kollektív jogait; (...) számításba véve, hogy csak az autonómia státusának elnyerése (visszaállítása) teremti meg a feltételeket ahhoz, hogy a vidék teljes jogú szubjektumként foglalja el méltó helyét a megújuló, szuverén, demokratikus, föderatív Ukrajnában; (...) arra a megegyezésre jutottunk, hogy (a hivatalos szovjet, ukrán és területi szervekhez felé) törvényjavaslattal fordulunk:

- I. Ukrajna összetételében Kárpátaljának adják meg az autonóm köztársaság státusát,
- II. Az őslakosság és más nemzetiségek képviselői kapjanak jogot arra, hogy okmányaikban eredeti nemzetiségük szerepeljen,
- III. Kárpátalja autonóm státusának keretében alkotmányosan rögzítsék:
 - a ruszinok, ukránok, magyarok, oroszok, románok, szlovákok, németek, cigányok kulturális-nemzeti autonómiájának jogait, területi-polgári és nemzeti-területi öngazgatással egyesítve,
 - a garanciákat arra, hogy valamennyi nemzetiséghez tartozó állampolgárok, a Szovjetunió és az USZSZK alkotmányos jogszabályai keretében tevékenykedő politikai és társadalmi szervezetek számára egyenlő lehetőségeket biztosítsanak az állami és közügyek igazgatásában való részvételle.”¹⁶

2.7. Népszavazás a Magyar Autonóm Körzet létrehozásáról

A Beregszászi Járási Tanács 1991. szeptember 14-i ülésén elfogadta azt a határozatot, amely alapján 1991. december 1-jére népszavazást tűz ki a Magyar Autonóm Körzet létrehozásának ügyében. A területi tanács október 31-én szintén határozott a népszavazás megtartásáról. Az ukrán nacionalisták egy része tiltakozott e döntés ellen és beadvánnyal fordultak Leonyid Kravcsukhoz, az Ukrán Legfelső Tanács elnökéhez, amelyben a kárpátaljai autonómiával kapcsolatos népszavazás megvétőzésát kérték, arra hivatkozva, hogy az törvényellenes és Ukrajna területi egysége ellen irányul.

A népszavazáson két kérdésre kellett válaszolniuk a választópolgároknak. Az első kérdés Kárpátalja *alkotmányban rögzítendő különleges önkormányzati státusának* (az 'autonómia' szót kerülték ki ezzel a kifejezéssel) megteremtéséről, a második kérdés a beregszászi nemzetiségi körzet létrehozásáról faggatta Kárpátalja lakosságának véleményét. A feltett kérdés így hangzott: „Kívánja-e Ön Magyar Autonóm Körzet létrehozását a Beregszászi járás területén?”¹⁷

Az eredmény egyértelmű volt, a népszavazáson a beregszászi járásban a szavazók 87,3 százaléka tartotta szükségesnek Kárpátalja autonómiájának megvalósítását, 81,4 százaléka a Beregszász központú magyar autonóm körzet létrehozását, ugyanakkor Kárpátalja teljes lakosságának 78%-a kívánta a megye különleges önkormányzati státusát.

A területi tanács 1992. január 24-i ülése jóváhagyta azt a dokumentumot, amellyel Ukrajna Legfelsőbb Tanácsához fordult a népszavazás eredményének elfogadását kérve. Egyúttal javasolta, hogy egészítsék ki az ukrán alkotmányt a következőkkel: „Ukrajna kebelében Kárpátalja területe különleges önkormányzati közigazgatási egység, ezen belül Beregszász székhellyel a Beregszászi járás Magyar Autonóm Körzet. Másrészt Kárpátalja Ukrajna szerves része, de az ott élő népek önállóan döntenek életükről.”¹⁸ A helyi magyarság számára a tervezett alkotmány módosítás legfontosabb része a harmadik és a negyedik alapelv, amely: „a nemzetiségi területi és kulturális önkormányzat, illetve a gazdasági önállóság, s annak megvalósulási formái megválasztásának joga, az önfinanszírozás.”¹⁹

Míg a kárpátaljai magyarok „bizalmat szavaztak” Ukrajnának és igen magas arányban megszavazták függetlenségét, addig a hasonló arányban megszavazott autonómia ügyét az ukrán parlament még napirendre tűzni sem volt hajlandó. Hozott azonban törvényt arról, hogy az Ukrajna területi integritásának megsértésére vonatkozó cselekedetek büntethetők. A területi autonómia később nem szerepelt sem a nemzetiségi törvényben, sem az ukrán-magyar alapszerződésben, és Ukrajna új Alkotmányában sem.²⁰

2.8. Ukrajna törvénye a Magyar Autonóm Körzetről

A beregszászi járási tanács – a végrehajtó bizottság mellett létrehozott munkacsoport szövegtervezetét többször módosítva és kiegészítve – 1992. április 28-án vitatta meg és fogadta el. A Magyar Autonóm Körzet létrehozásáról intézkedő törvénytervezetet 1992 májusában tette közzé, melyet tudomásulvétel és a Legfelső Tanács felé való továbbítás céljából a Területi Tanács elé terjesztett.²¹

A dokumentum 1992. május 8-án jelent meg, Ukrajna törvénye a Magyar Autonóm Körzetről²² címmel. A törvény első részének első cikkelye kimondja: „A Magyar Autonóm Körzet Ukrajna közigazgatási-területi berendezkedésének szubjektuma territoriális önkormányzat formájában Kárpátalja beregszászi járásának közigazgatási határain belül, melynek státusát a jelen törvény határozza meg.” (1. cikkely). A MAK hatalmi szervei a Körzeti Tanács, amely törvényhozói kezdeményezés jogával van felruházva, és a hozzá-

tartozó városi, nagyközségi, községi tanácsok, valamint a „végrehajtó és a rendelkező hatalmi szervek” (8. cikkely). Feladataik széleskörűek: a körzet költségvetésének kialakítása, a körzeten belüli területi egységek létrehozása és módosítása, helyi rendőrség kialakítása, saját jogszabályok alkotása, gazdasági tevékenység koordinálása, a betelepedés kvótájának meghatározása és az autonóm körzet alapszabályának elfogadása tartozik hozzájuk. A körzet saját jelképekkel rendelkezik, közigazgatási központja pedig Beregszász.

2.9. A kárpátaljai különleges önkormányzat és a beregszászi Magyar Autonómia esélyei az ukrán törvényhozásban

1992 nyarán, Budapesten, a Határon Túli Magyarok Hivatalában több feljegyzést készítettek, melyekben a kárpátaljai helyzetet boncolgatták. Az írásokban utaltak az erősen megosztott ukrán politikára – a területi autonómiák, illetve Ukrajna föderatív átalakítása tekintetében –, amely már az 1991. december 1-jei referendumot megelőzően jelen volt.

Az elkészült hivatalos törvényjavaslat a KMKSZ autonómia bizottsága által kidolgozott koncepciót vette alapul, komolyabb változtatás nem ismerhető fel. Ennek ellenére a törvénytervezet sorsa hasonlóan végződött, mint a kisebbségi magyar régiók többségében, az ukrán parlament a népszavazás eredménye ellenére sem fogadta el. A jobboldali erők nyomására törölték belőle azokat a cikkelyeket, amelyek alapján a nemzeti kisebbségek területi autonómiához juthattak volna. Az elfogadott törvény nagy csalódást okozott Kárpátalján, mivel megakadályozta a választások során Kravcsuk elnök által támogatott Magyar Autonóm Körzet megalakítását. Az 1992. július 25-től hatályba lépett törvény mindössze a kisebbségek kulturális autonómiához való jogát ismeri el, az emberi és nemzetiségi jogok elválaszthatatlanságának alapján.²³

1993. január elsejei újévi sajtónyilatkozatában Fodó Sándor a KMKSZ akkori elnöke politikai célkitűzésként fogalmazta meg, hogy a KMKSZ „továbbra is ragaszkodik a különleges önkormányzati státus megadásához és a magyar autonóm körzet kialakításához”.

Ezzel szemben 1993 februárjában, Kijevben, a kisebbségi kérdésekkel foglalkozó ukrán–magyar vegyes bizottság ülésén már a kulturális autonómiáról beszéltek, valamint ez év áprilisában az ukrán elnök, Leonyid Kravcsuk,²⁴ és a magyar miniszterelnök, Antall József, államfő hivatalos találkozásán szintén a kulturális autonómia ügye volt napirenden. A két ország vezetője a kulturális autonómia biztosította jogok gyakorlatának kiszélesítésében látta a helyi magyarság problémáinak a megoldását. A találkozó után Fodó Sándor, a KMKSZ elnöke elmondta: az ukrán elnök ígéretet tett arra, hogy messzemenően támogatja a magyarság kulturális és személyi elvű autonómiájára irányuló törekvéseit, valamint a többségükben magyarlakta vidékek önkormányzatának létrehozását.

1993 áprilisában a Kárpáti Igaz Szóban megjelent Ukrajna Miniszteri Kabinetjének dekrétuma a kárpátaljai különleges (szabad) gazdasági övezetről,²⁵ mely azokat a reményeket erősítette, hogy az ukrán vezetés Kárpátalja megye egész területén Európa-Központ névvel egy különleges vám-, valuta-, pénzügyi-, adófeltételek mellett működő komplex zónát létesít. Az övezet ötven évre jönne létre. A tervből hosszú ideig nem lett semmi, majd 1998-ban mindössze egy jóval kisebb területen, a csapi határátkelőhely körzetében jött létre, elnöki rendelettel.

1994 márciusában a KMKSZ választási programjában Ukrajna föderatív államberendezkedése mellett tette le voksát, kijelentve: „A föderatív államberendezkedés számunkra sokkal többet ígér, különösen, ha az a nemzetiségi autonómiák rendszerével párosul. Sokkal szélesebb jogokat kell adni a helyi önkormányzatoknak, s ami ezzel együtt jár: nagyobb felelősséget! [...] A nemzetiségi szervezeteknek jelöltállítási jogot, a nemzetisé-

geknek garantált képviselést kell kapniuk. Létre kell hozni a nemzetiségi jogok országgyűlési biztosának intézményét.”²⁶

Nagyon hasonlóan fogalmazott választási programjában Tóth Mihály képviselőjelölt is, akinek később sikerült győznie a KMKSZ elnökével szemben. „A szövetségi államszerkezet keretében Kárpátaljának meg kell adni a különleges önkormányzati és gazdasági övezet státusát. Kárpátalja adminisztratív felépítésében létre kell hozni a nemzetiségi területi önkormányzatokat. A nemzetiségi körzeti, városi, községi és nagyközségi önkormányzatok területén maximálisan szavatolni kell a viszonylagos belső kisebbségek jogait. Megvalósítani a teljes kulturális autonómiát minden kárpátaljai kisebbség számára.”²⁷

2.10. Nemzetiségi kulturális autonómia

1994 nyarán jelent meg Gulácsi Géza cikke „A nemzetiségi kulturális autonómia”²⁸ címmel, amelyben a nemzetiségi kulturális öngazgatásnak három szintjét különíti el:

1. a legalacsonyabb szint az anyanyelv használatának, a saját vallás gyakorlásának szintje;
2. a középső szint önálló nemzetiségi intézmények létrehozását és működését feltételezi;
3. a legfejlettebb forma pedig a nemzetiségi intézményrendszerek és az ezeket működtető, irányító nemzetiségi testületek létrehozását jelenti.

A szerző véleménye szerint csak a legfelsőbb szintű kulturális öngazgatás képes az adott kultúra továbbélésének, fejlődésének biztosítására, mert saját értékrendje van, amely mentes lehet a többségi értékrend befolyásoló hatásától.

Nála a kulturális autonómia több intézményrendszert foglal magába, ezek közül a legfontosabb az oktatási és a közművelődési rendszer önálló léte, emellett a nemzetiségi nyelvhasználat, illetve a nemzetiségi jogok felügyeletével foglalkozó intézmények is elengedhetetlenül fontosak. Ezek működését „egy testületnek össze kell hangolnia, melynek a nemzetiségi kulturális öngazgatással kapcsolatos kérdésekben meg kell hoznia az elvi döntéseket.”²⁹ Ezt a tanácsot nemzetiségi tanácsnak nevezi, amely létrejöhet minden helyi tanács mellett, majd ezek létrehozzák a központi nemzetiségi tanácsot.

A kulturális autonómia intézményi alrendszerét a nemzetiségi tanács alá rendelt osztályok irányítják. A nemzetiségi tanács hatáskörébe tartozó ügyek közül a legfontosabbak a nemzetiségi oktatási rendszer, a közművelődési intézményhálózat, a nemzetiségi közművelődési intézmények, a műemlékvédelem, a nyelvhasználat, a nemzetiséget érintő jogalkotás figyelése és a megfelelő javaslatok megtétele.

1995 folyamán a KMKSZ szorgalmazta egy nemzetiségi tanácsadó testület felállítását,³⁰ melynek célja a nemzetiségek elképzeléseinek közös megjelenítése és képviselése a hivatalos állami szervek előtt. A KMKSZ politikusai azonban úgy vélekedtek, hogy minden elérhető eredmény csak szívós, kitartó munka révén képzelhető el, mert a hatalmi szervek minden strukturális reformot igyekeznek meggátolni.

2.11. Tisza melléki járás

Az érvényben lévő ukrán törvények 1996 óta nem teszik lehetővé az autonóm egységek kialakítását. Következésképpen valamiféle újszerű megoldást, más utat kellett választani. Így kristályosodott ki végül is a megannyi elképzelés közül az előrehaladást jelentő lépés, amely szerint több magyar vidéknek egy adminisztratív egységben való összefogásával célt lehetne érni.³¹ Az 1990-es évek végén megfogalmazott ukrán közigazgatási re-

form, amely magában rejtette a nemzetiségi öngazgatás lehetőségét, egy újabb lehetőség lehetett volna a kárpátaljai magyarság számára.

A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség 1999-ben politikai célként fogalmazta meg és dolgozta ki a Tisza melléki járás tervezetét, amely egy olyan közigazgatási egység lenne, amely magába foglalná a Kárpátalján élő tömbmagyarságot. „A kárpátaljai magyarság jogainak teljes körű érvényesítése csupán a megfelelő kollektív státus birtokában lehetséges, amely létrehozná a magyar kisebbség döntéshozó és végrehajtó szerveit, s amely egy, a magyar lakta településeket magába foglaló adminisztratív egység területi bázisán nyugodna.”³²

A magyar öngazgatáshoz való jog, a Tisza melléki járás tevének megvalósítása a KMKSZ 2002-es választási programjába is bekerült: „El kell érni, hogy Ukrajnában végrehajtandó adminisztrációs reform keretein belül létrehozzák a Tisza melléki járást, amelybe a kárpátaljai magyar települések túlnyomó többsége beletartozna.”³³

A választópolgárok többsége közömbösen viszonyult a témához. A vegyes lakosságú településeken sem a ruszinok, sem az ukránok nem támogatták Kovács Miklós „csak magyar ügyként kezelt” programját. Ugyanakkor a Tisza-melléki járás ügye a magyarok körében sem vált közös üggyé, nem kovácsolta egységbe a kárpátaljai magyarságot, inkább elmélyítette az ellentéteket a vezető értelmiség, a magyar és nem magyar lakosság körében is. Többek közt ez a körülmény is hozzájárult Kovács Miklós választási vereségéhez Gajdos Istvánnal szemben.³⁴

A 2004-es ukrán elnökválasztás során a KMKSZ közelebb került a Tiszamelléki járásra vonatkozó tervének megvalósításához. A szövetség a nyugatbarátként elkönyvelt Viktor Juscsenkó mellett állt ki, felhívva a magyar lakosság támogatását az elnökjelölt mellett. A felek szerződést kötöttek, melyben rögzítették, hogy a KMKSZ részt vesz a választások második fordulójában támogatva Viktor Juscsenkó elnökjelölését, aki megválasztása esetén többek között elősegíti a tömbmagyar vidéket magába foglaló Tisza melléki járás létrehozását.³⁵ A szerződés azonban csak papíron maradt meg, végrehajtása – mely a területi és kulturális autonómia irányába való elmozdulást jelenthette volna – elmaradt, így a Tisza melléki járás létrehozása is elakadt.

3. Az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség (UMDSZ) szerepe az autonómia mozgalomban

3.1. Az UMDSZ megalakulása

Az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetséget 1991. október 5-én három szervezet: a KMKSZ, a Magyarok Kijevi Egyesülete és a Lembergi Magyarok Kulturális Szövetsége hozta létre a kárpátaljai magyarság országos szinten való megjelenítésének céljából.

3.2. Az UMDSZ céljai, törekvései

Az UMDSZ tevékenységét több egymással egyenrangú, szorosan összefüggő feladatsoport megvalósítása köré építeti. Ezek a következők: az ukrajnai, ezen belül a kárpátaljai magyarság érdekeinek megjelenítése, az UMDSZ által delegált képviselőkön keresztül a különböző tanácsokban, helyi önkormányzatokban; a kárpátaljai magyarságnak az anyaországgal való kapcsolatainak bővítése, elmélyítése. A magyar–ukrán államközi együttműködés elősegítése, a kárpátaljai magyarság életét befolyásoló problémákra való odafigyelés, azok megoldása.³⁶

3.3. Az UMDSZ tevékenysége

A szervezeten belül hamar érdekellentétek merültek fel, a tömbmagyarság nem tudta kellően érvényesíteni érdekeit a szervezeten belül. A tömörülés sokáig csak elméletben létezett, semmilyen tevékenységet nem folytatott, gyakorlati eredményeket nem sikerült elérnie.³⁷ Az UMDSZ életében lényeges változást hozott az 1996. évi közgyűlés, amelyet azzal a céllal hívtak össze, hogy az addig tapasztalt passzivitást félredobva az UMDSZ átszervezésének további kérdéseiről, valamint a Szövetség jövőbeni tevékenységéről határozzanak. Megtörtént a váltás, az ezt követő években a szövetség aktívan fejtegette ki tevékenységét a kárpátaljai magyarság életében.

A szervezet elsődleges feladatnak tartja a nemzeti kisebbségek jogainak védelmében végzett törvényalkotói munkában való részvételt, a nemzeti-kulturális autonómiáról szóló törvénytervezet kidolgozását, törvényerőre való emeltetését, az 1944-ben meghurcolt magyar és német nemzetiségű személyek, valamint a politikai megtorlások áldozatainak törvényben kimondott rehabilitálását, az áldozatok emlékének megőrkötését, a Szolyvai Emlékpark, a magyar katonai temetők, a településeken felállított emlékjelek törvényes védelmét.

2002 decemberében a szervezet közgyűlésén Gajdos Istvánt választották meg az UMDSZ új elnökévé, aki a 2002-es parlamenti választások során az ukrán törvényhozás tagja lett. Képviselőként kezdeményezője volt az ukrainai nemzeti kisebbségekről szóló újszerkesztésű törvénytervezet megalkotásának. Ugyancsak nevéhez fűződik a nemzeti kulturális autonómiáról szóló törvénytervezet, valamint az 1944-es magyar és németellenes megtorlásokkal az áldozatok rehabilitálásával kapcsolatos törvénytervezet elkészítése.

2003. július 12-én az UMDSZ Beregszászban megtartotta I. kongresszusát, ahol elfogadták az UMDSZ Programját és a szervezetnek az egyéni tagságra épülő új alapszabályát.³⁸

3.4. A nemzetiségi kisebbségek kulturális autonómiájáról szóló törvénytervezet. A megalkotásának körülményei

2002-es ukrainai parlamenti választásokon a kárpátaljai 72-es számú körzetben Gajdos István az Ukrainai Magyar Demokrata Szövetség jelöltje szerezte meg a szavazatok többségét, ezzel jogosult lett arra, hogy 2002–2006 között ő képviselje a kárpátaljai magyarságot az ukrán törvényhozásban. 2004. december elejére elkészült a Gajdos István parlamenti képviselő által kidolgozott törvénytervezet *Ukrainja törvénye az ukrainai nemzeti kisebbségek nemzetiségi kulturális autonómiájáról* címmel.

A Statútum preambulummal kezdődik, mely szerint a törvénytervezet az Ukrainában élő nemzeti kisebbségekről alkotott törvény továbbfejlesztett változata. A tervezet szabályozza az ukrainai nemzeti kisebbségek nemzetiségi kulturális önkormányzati szervei megalakításának, működésének, valamint megszüntetésének rendjét. A dokumentum megalkotásának célja a nemzeti kisebbségek kollektív jogainak biztosítása, kulturális, nyelvi és vallási identitásuk megőrzése és fejlesztése.

A nemzetiségi kulturális autonómia szervezése a törvénytervezetben

A törvénytervezet kulturális autonómiára vonatkozó szabályozások fontosabb jellemzői a következők:

A törvénytervezet értelmében az autonómiához való jog egyértelmű alanya azon nemzeti közösség,

- akik állandó jelleggel Ukrajna területén élnek,
- régi, erős és állandó kapcsolataik vannak Ukrajnával,
- etnikai hovatartozásukkal, kultúrájuk, vallásuk vagy nyelvük sajátosságával különböznek az ukránoktól,
- lélekszámuk az autonómia létrehozásának idején legalább 3000 (három ezer) fő,
- amely élni kíván azon törvényes jogával, hogy önazonosságának megőrzéséhez, kifejezéséhez és fejlesztéséhez szükséges döntéseket és intézkedéseket hozzon a közösség által választott közjogi testület révén.

A nemzetiségi kulturális autonómia létrehozásához szükség van egy névjegyzék létrehozására, amely a közösség tagjainak adatait tartalmazza. A jegyzéket a hatályos jogszabályoknak megfelelően legalizált nemzeti kisebbségi kezdeményező célcsoportok állítanák össze.

Külön cikkelyben rendelkezik a tervezet az autonómia megszűnésével kapcsolatban: A nemzetiségi kulturális autonómia megszűnik: ha az adott nemzeti kisebbség lélekszáma a népszámlálás adatai szerint csökkent és nem éri el a 3000 (három ezer) főt; ha a nemzetiségi kulturális autonómiák szerveibe történő egymás utáni két választáson a nemzetiségi közösség tagjainak névjegyzékében felvett állampolgárok kevesebb mint 20%-a (húsz százaléka) vett részt; a nemzetiségi közgyűlés határozata alapján.

Az autonómia gyakorlásával kapcsolatos hatáskörök gyakorlása többféle módon lehetséges.

Ha az adott közösség a törvény által biztosított hatáskörök teljességét kívánja gyakorolni nemzetiségi közgyűlést és nemzetiségi tanácsot hozhat létre, melyek jellegükénél, jogi természetükénél fogva közjogi testületek.

Nemzetiségi közgyűlés mandátuma öt évre szól, maga választja meg elnökét. Taglétszáma a nemzetiségi közösség lélekszámától, valamint a helyi szintű nemzetiségi tanácsok számától függ, és minimum 15 (tizenöt) főből áll. A Közgyűlés munkálatait, a maga által meghatározott ülésszakokon végzi.

Nemzetiségi tanács. A hatásköröknek helyi szintű körét a nemzetiségi tanácsok gyakorolják, akik a nemzetiségi kulturális autonómia képviseleti szervei. Közvetlen, egyenlő, titkos szavazással választandók meg 4 (négy) éves időtartamra. Taglétszáma a területi-közigazgatási egységekben a lakosság lélekszámától függően alakul: A tervezetben külön cikkely foglalkozik a nemzetiségi tanácsok választásával.

A hatásköröknek egy szűkebb körét a legitim helyi tanácsai képviselettel rendelkező *kisebbségi képviselő* gyakorolhatja. Őt a csekély létszámú nemzetiségi közösség érdekeinek képviseletére választanák meg, ha annak létszáma nem elegendő a nemzetiségi tanács megalakításához az adott területi-közigazgatási egységben. Ez esetben is az autonómia jogalanya az adott nemzeti közösség.

Összegzés a törvénytervezettel kapcsolatban

A törvénytervezet fő célja a társadalmi viszonyok szabályozása, az ukrainai nemzeti kisebbségek nemzetiségi kulturális autonómiájának biztosítása, jogaik védelme, és azoknak az intézkedéseknek a megjelölése, amelyek a nemzeti kisebbségek kultúrájának megőrzése és fejlesztéséhez járulnak hozzá, valamint a nemzeti törvények összehangolása a nemzetközi normákkal a nemzeti kisebbségek jogvédelmének területén. A dokumentum szeretne hozzájárulni az Ukrajna területén élő nemzetiségek közötti egyenlőséghez.

A törvény elfogadásának célja az is, hogy meghatározza és létrehozza azokat a feltételeket, amelyek lehetővé tennék a kisebbségek, azon belül a magyarság asszimilációs folyamatának megállítását.

Az Ukrainai Magyar Demokrata Szövetségbe tömörült szervezetek a kulturális és a

személyi elvű autonómia megvalósulásában látják a kárpátaljai magyar kisebbség egyenjogúságának biztosítását.

2002 szeptemberében Gajdos István parlamenti képviselő elnökletével létrejött a *nemzetiségi kulturális autonómia törvénytervezetét előkészítő bizottság*. 2002 decemberétől az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség vette át az autonómia-törekvések stafétabotját. A 2003. július 12-én lezajlott első kongresszuson fogadták el az UMDSZ Programját, amely a nemzetiségi kulturális autonómia jogi megfogalmazását és törvényhozás útján történő érvényesítését alapvető stratégiai feladatai közt jelölte ki.

Gajdos István Tóth Mihály szakmai támogatásával újszerű megközelítésben, az ukrajnai nemzeti kisebbségek érdekeivel összehangoltan vetette fel a nemzetiségi kulturális autonómia kérdését.

4. Mi történt 2006 után

A termékeny időszak után 2006-ot követően a magyar szervezetek kismértékben eltávolodtak az autonómiától. Újabb törvényjavaslatok, konkrét elképzelések nem kerültek megfogalmazásra.

Ennek ellenére mind a KMKSZ, mind az UMDSZ nem adta fel autonómiatörekvéseit. Brenzovics László a KMKSZ vezető politikusa többször nyilatkozott arról, hogy, reméli, eljön az idő, amikor adminisztratív reform keretében sikerül létrehozni a Tisza melléki járást, amihez a szövetség várja a magyar kormányzat és minden ukrajnai egészséges politikai erő támogatását.

2010-et követően a magyar kormányzat nyíltan támogatni kezdte a kárpátaljai magyar autonómia törekvéseket. Ennek következtében az ukrán sajtóban magyarellenes cikkek sorozata jelent meg, amelyben a szerzők felsorakoztatják ellenérveiket az autonómiával szemben.

Többen nem hisznek az ukrán alkotmány által nem tiltott autonómiában. Úgy vélik, hogy sem a magyarok, sem más Kárpátalján élő nemzetiség nem tarthat igényt ilyen önállósodásra sem regionális, sem megyei szinten. A kárpátaljai magyar autonómiának nincs értelme, ugyanis a Krím-félsziget autonómiája sem járt sok pozitívummal.

A magyar állampolgárságról szóló törvény elfogadása után Ukrajnában többször elszabadultak az indulatok. Internetes hírportálok olyan írásokat közölnek, amelyek fokozzák a negatív közhangulatot a magyarsággal szemben. Ennek következtében szűkítik a kárpátaljai magyarság mozgásterét, ellehetetleníti autonómiatörekvéseiket, megkérdőjelezi szándékaik tisztaságát. *„Afféle ötödik hadoszlopként festenek le bennünket, amely az ukrán állam vesztén munkálkodik, pedig csak jogainkat követeljük, amelyek ukrán állampolgároként megilletnének bennünket, de amelyeknek valahogy mindig híja van.”*³⁹

2012 után egyre gyakrabban foglalkozik az országos ukrán sajtó a kárpátaljai magyarok kettős állampolgárságának kérdéskörével, az ebből kifolyólag adódható autonómiakövetelésekkel, a Budapest részéről megnyilvánuló esetleges területi igényekkel. Azt a kérdést boncolgatják, reális – e a magyar autonómia Kárpátalján?

5. Konklúzió

Ukrajnában ma leginkább csak elméletben beszélhetünk az autonómia kérdéséről, a megvalósítás reálpolitikai esélyei elenyészők. Miközben a többségi nemzet a kisebbségek integrációjáról beszél, a valóságban a beolvasztásuk folyik. A nemzetiségek számára változatlanul a kollektív jogok biztosítása jelentheti az egyetlen esélyt a közösségként való

megmaradásra, ezt azonban a kisebbség önerejéből nem érheti el, nélkülözhetetlen a külső támogatás, amit az anyaország biztosíthat.

A kárpátaljai magyarság autonómiatörekvései a helyi kisebbségi szervezetek megalakulása óta a közbeszéd részei. Számos tervezet, koncepció és törvénytervezet született, amelyekben az illető szövetségek, illetve szakemberek a helyi magyar kisebbség számára leginkább megfelelő autonómia-koncepciókat dolgozták ki. Sajnos a szervezetek sokszor idealisztikusak, és feltételezhető, hogy szerzőik már a terv elkészülésekor tudták, hogy kevés a realitása az autonómia adott formában történő megvalósulásának. Véleményem szerint mégis a kárpátaljai magyarok számára az autonómia nem pusztán elvont jogi fogalmat jelent, hanem olyan jövőképet, amely érdemessé teszi a szülőföldön való maradást, lehetőséget nyújthat hosszú évtizedek teljes mellőzöttsége után, távlatokat nyithat a teljes esélyegyenlőséghez.

A sikeres nyugati autonómiák mind egyfajta kompromisszumon alapulnak a nemzeti kisebbség és az állam között. Kérdés, hogy Ukrajnában hogyan lehet egy ilyen megegyezéshez eljutni. A kérdés az, hogy miként lehet a többséget érzékennyé tenni az autonómia iránt, ami a kisebbség integrációjának egyik feltétele lehet. Salat Levente megfogalmazása szerint, „a többségnek azt kellene belátnia, hogy az autonómia, lényegét tekintve az integráció egyik formája, és az esetek többségében stabilizáló következményei vannak, következésképpen érdemes vállalni a vele járó erőfeszítéseket.

Köztudott, hogy a mindenkori ukrán kormányok szívesebben elkerülték ezt a kérdést, mintsem, hogy a szabályozásra szánnák el magukat. Az autonómia ügye eddig kevés eséllyel talált egyértelműen kedvező fogadtatásra Kijevben. A kijevi központi vezetés minden autonómiára vonatkozó törekvést szeparatizmusnak, az ország területi épsége elleni támadásnak tekint.

A KMKSZ elnöke szerint a Kárpátalján élő magyarok végveszélyben vannak, utolsó reménységük az autonómia lehetne, amely megerősítené őket. A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség elnöke szerint a Tisza melléki járás létrehozása lenne ennek az alapja. A magyar kormányoktól azt várja, hogy az ukrán euroatlanti csatlakozáskor feltételül szabja Kijevnek, hogy a magyar kisebbség számára tegyék lehetővé az autonómiát.⁴⁰

A Kárpátalján élő magyarok végveszélyben vannak, utolsó reménységük az autonómia lehetne, amely megerősítené őket. A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség elnöke szerint a Tisza melléki járás létrehozása lenne ennek az alapja. A magyar kormányoktól azt várja, hogy az ukrán euroatlanti csatlakozáskor feltételül szabja Kijevnek, hogy a magyar kisebbség számára tegyék lehetővé az autonómiát.

Jegyzetek

1. „A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg”.
2. Jelen voltak a beregszászi Ilyés Gyula, az ungvári Drávai Gizella, a munkácsi II. Rákóczi Ferenc, a técsői Hollóssy Simon, a nagyszőlősi Bartók Béla, valamint a gát-derceni Kovács Vilmos Kör, illetve klub képviselői.
3. A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség Alapítólevele. In: A KMKSZ történetéből. Dokumentumok, tények, adatok. 1989–1993. Dupka György összeállításában. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993. 90–91. p.
4. A KMKSZ választmányának állásfoglalása a kárpátaljai magyarság autonóm jogaival kapcsolatosan Szolyva, 1990. november 24.

5. A kárpátaljai különleges önkormányzatú terület statútumának alapelvei I. Általános elvek TLA-KEI Könyvtára K -1574/96.
6. Uo. I. Általános elvek.
7. Uo. 1. Általános rendelkezések (1.2.).
8. Uo. 2. A Kárpátaljai Különleges Önkormányzatú Terület szervei (2.3.).
9. A javaslattervezet teljes szövegét lásd a 4.számú mellékletben. Közli Bárdi Nándor és Éger György. Ütkeresés és integráció. Válogatás a határon túli magyar érdekvédelmi szervezetek dokumentumaiból 1989–1999. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2000.
10. Bevezetés (1/a).
11. Uo. Egyéb kérdések (8/6.).
12. Javaslat az USZSZK nemzetiségi kisebbségeiről szóló törvénytervezettel kapcsolatban In. Kárpátalja 1991. 7. szám. 4. p., Bárdi-Éger (2000): i. m. 489–193. p.
13. Uo. 5. Kisebbségi önkormányzat (7.).
14. Kárpátalja 1991. 9. szám 8. p.
15. Kárpáti Igaz Szó 1991. augusztus 3. Bárdi-Éger (2000): i. m. 498–500. p.
http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:rj_YTNE_il4J:adatbank.transindex.ro/inchtm.php%3Fakod%3D161+Nyilatkozat+K%C3%A1rp%C3%A1talja+auton%C3%B3m+st%C3%A1tus%C3%A1r%C3%B3l&cd=12&hl=hu&ct=clnk
16. Kárpáti Igaz Szó 1991. augusztus 3.
http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:rj_YTNE_il4J:adatbank.transindex.ro/inchtm.php%3Fakod%3D161+Nyilatkozat+K%C3%A1rp%C3%A1talja+auton%C3%B3m+st%C3%A1tus%C3%A1r%C3%B3l&cd=12&hl=hu&ct=clnk
17. A népképviselők Beregszászi Járási Tanácsa 1991. szeptember 14-i XXI. összehívású IX. ülészakának határozata – Népszavazás a Magyar Autonóm Körzet létrehozásáról a beregszászi járás területén Kárpátalja 1991. 18. szám 5. p.
18. Dupka 2004: i. m. 61. p.
19. Dupka 2004: i. m. 61. p.
20. Balla D. Károly: Kisebbségi áramszünet a schengeni fal tövében avagy a kárpátaljai magyarság létesélyei az ezredforduló küszöbén. <http://mek.niif.hu/02200/02234/html/aramszun.htm> Letöltve: 2010. 04. 26.
21. Feljegyzés a kárpátaljai különleges önkormányzatú terület és a beregszászi magyar autonómia helyzetéről. Határon Túli Magyarok Hivatala, Budapest, 1992.
22. Kárpáti Igaz Szó 1992. május 8.
23. Dupka György: Autonómia törekvések Kárpátalján. (Monográfia-részlet).
24. Leonyid Kucsma választási kampánykörútja során azzal biztatja a kárpátaljai magyarokat, hogy amennyiben rá szavaznak, támogatni fogja autonómia-törekvésüket. Az elnökválasztás után, 2001-ben elfogadott törvény szabad gazdasági övezet létrehozásáról rendelkezik Kárpátalja területén.
25. Kárpáti Igaz Szó 1993. április 22.
26. Kárpátaljai Szemle 1994. március. Választási különszám.
27. Tóth Mihály választási programja Kárpátalja, 1994. április 6. Választási különszám.
28. Kárpátaljai Szemle 1994. július, 6. szám 18–22. p.
29. Gulácsi Géza: A nemzetiségi kulturális autonómia Kárpátaljai Szemle 18. o. II. Struktúra.
30. Kárpátaljai Szemle 1995. 1–2. szám 4. o.
31. Túri László: Kárpátalja 15 év múlva, avagy esélylatolgatások az autonómia-törekvések tükrében. In: Megmaradás – Magyar jelen és jövő Kárpátalján! c. kárpátaljai magyarságról szóló konferencia kiadványa Ungvár, 2011. szeptember 23-25. Kiadó: Magyar Fiatalok Határok Nélkül Alapítvány, 2011. szeptember. 115–123.p.
32. A KMKSZ választmányának nyilatkozata, amelyet 1999 decemberében fogalmaztak meg.
33. 20 esztendő a kárpátaljai magyarság szolgálatában. Ungvár, Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 2009. 170. p.
34. Dupka György: Autonómia törekvések Kárpátalján. (Monográfia, befejező rész). In. Együtt, 2003 8/4. szám. 80-88.p.

35. Kovács Miklós: Ukrajnai választások és a magyar érdekvédelem 1989-2008 között. Ungvár, Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. 2008.
36. <http://karpatinfo.net/hasznosinformaciok/ukrajnai-magyar-demokrata-szovetseg>
37. Orosz Ildikó: A függetlenségtől a narancsos forradalomig. A kárpátaljai magyarság helyzete a független Ukrajnában (1991–2005). PoliPrint Kiadó, Ungvár, 2007. 205–213. p.
38. Az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség Programja. Beregszász, 2005.
http://www.umdsz.uz.ua/book/01_01.html
39. <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/nezopont/17624-ellensegkeresok> Letöltve: 2013. 10. 10.
40. <http://mno.hu/lanchidradiokulfold/az-autonomia-lehet-a-karpataljai-magyarok-remenysege-1189082> Letöltve: 2013. 10. 10.

Felhasznált irodalom

- A KMKSZ történetéből. Dokumentumok, tények, adatok. 1989–1993. Dupka György összeállításiában. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993.
- Az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség Programja. Beregszász, 2005.
- Bárdi Nándor és Éger György (2000): Útkeresés és integráció. Válogatás a határon túli magyar érdekvédelmi szervezetek dokumentumaiból 1989–1999. Teleki László Alapítvány, Budapest.
- Bayerné Sipos Mónika (2010): Kupa László (szerk.): Kisebbségi autonómia-törekvések Közép-Európában – A múltban és a jelenben. (Recenzió). Tér és társadalom, 2010. (24. évf.) 2. sz. 161. p.
- Bayerné Sipos Mónika (2010): Kárpátaljai magyar autonómia-törekvések az ukrán területi közigazgatási reformtervezet jegyében. E-tudomány, 2010. (8. évf.) 4. sz.
- Bayerné Sipos Mónika (2011): Konszenzus és konfliktus a mai kárpátaljai társadalomban. Görbe háttal. Interetnikus konfliktusok Közép-Európában a múltban és a jelenben. Tanulmánykötet. Kupa László (szerk.) Pécs, Virágmandula Kft., 2011, 194–203. p.
- Darcsi Karolina: „Az ukrán közigazgatás reformjának lehetséges hatásai a kárpátaljai magyar érdekképviseletre.” c. kutatásról. Záró beszámoló. www.htmtop.mtaki.hu/palyamunka_pdf_2010/Darcsi_Karolina.pdf
- Dupka György (2003): Autonómia törekvések Kárpátalján. (Monográfia-részlet). Együtt, 2003. 8/4. szám, 80–88. p.
- Gulácsi Géza (1994): A nemzetiségi kulturális autonómia. Kárpátaljai Szemle, 1994/6. szám. 187–22. p. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség: Hűsz esztendő a kárpátaljai magyarság szolgálatában. Ungvár, 2009.
- Kovács Miklós (2008): Ukrajnai választások és a magyar érdekvédelem 1989–2008 között. Ungvár, Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 2008.
- Salat Levente (2004): Autonómiák évadja Erdélyben. Krónika, VI. évf., 6. szám. 2004. január 10–11. http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf532.pdf
- Túri László (2011): Kárpátalja 15 év múlva, avagy esélylatolgatások az autonómia-törekvések tükrében. In: Megmaradás – Magyar jelen és jövő Kárpátalján! c. kárpátaljai magyarságról szóló konferencia kiadványa Ungvár, 2011. szeptember 23–25. Kiadó: Magyar Fiatalkor Határok Nélkül Alapítvány.

Dokumentumok

- A KMKSZ választmányának állásfoglalása a kárpátaljai magyarság autonóm jogaival kapcsolatosan. Szolyva, 1990. november 24.
- A kárpátaljai különleges önkormányzatú terület státútumának alapelvei.
- A népképviselők Beregszászi Járási Tanácsa 1991. szeptember 14-i XXI. összehívású IX. ülészakának határozata – Népszavazás a Magyar Autonóm Körzet létrehozásáról a beregszászi járás területén.
- Ukrajna törvénye az ukrainai nemzeti kisebbségek nemzetiségi kulturális autonómiájáról.

Folyóiratok

- Kárpátalja, Kárpáti Igaz Szó, Kárpátaljai Szemle.
<http://www.karpatalja.ma/karpatalja/nezopont/17624-ellensegkeresok> Letöltve: 2013.10.10.
<http://mno.hu/lanchidradiokulfold/az-autonomia-lehet-a-karpataljai-magyarok-remenysege-1189082> Letöltve: 2013.10.10.